

ЛЕНІНІЗМ ПІД БРЕНДОМ “О’ГЕНРІ”

Пилипенко С. Вибрані твори / Упоряд., передм., прим. Ростислава Мельникова.
– Київ: Смолоскип, 2007. – 887 с. – (“Розстріляне Відродження”)

Статті головного ідеолога літературного об’єднання “Плуг” Сергія Пилипенка, запропоновані Р.Мельниковим, рясніють словами про комуністичний рай на землі, “революційний союз” селянства і пролетаріату, про “трутнів” (фабрикантів, куркулів); повсякчас присутні покликання автора на партійні документи, звучить пафос боротьби з попутниками в літературі.

Дискурс пилипенківських статей доволі спрощений, тому можемо говорити про існування своєрідного наївного літературознавства – досить поширеної тенденції періоду становлення соцреалізму.

Літературні суди, практиковані, зокрема, плужанськими керівниками, твердження Пилипенка про те, що “Плуг” “ніколи не заперечував наявності елементів дрібнобуржуазної ідеології серед своїх членів”, стали додатковим внеском “селянських” авторів у структурування літературного життя на кшталт радянського політичного устрою. Усе це засвідчує: після десятиліття літературних полемік і попри ліквідацію самої організації “Плуг” та її очільника, літературний процес 30-х рр. ХХ ст. повернувся до тієї схеми організації мистецького життя та вимог художньої творчості, що їх первинно декларували плужани. Інакше кажучи, політичний диктат був не єдиним чинником політизації культури – самі митці й теоретики мистецтва закликали й запроваджували в повсякденне і творче існування політико-ідеологічні закони.

“Плуг” був і однією з перших пореволюційних літературних організацій в Україні, й одним із перших об’єднань, у

статусі й діяльності якого відчутне намагання сподобатися як масовому споживачеві, так й офіційній владі. Приміром, позицію М.Хвильового щодо плужанства С.Пилипенко назвав замірами проти “курсу компартії і радвлади”. Крім зазначених авторів, маніпулювали цитатами з “батьків” революції, доводячи помилковість один одного щодо розуміння пролетарської культури та принципів ленінізму, футуристи, конструктивісти, “гартованці”. У цьому “хвильовізм” і “плужанство” мало чим різняться. Водночас їхнє протистояння було не тільки конкуренцією організацій та культурних ідей, а й антагонізмом між “масовізмом” та індивідуалізмом, що в тогочасних умовах значило також вибір між залежністю і свободою.

Сказане спонукає до етичних міркувань, пов’язаних із поняттям “розстріляного відродження” (а саме в цій серії вийшли твори С.Пилипенка). Ідеться про те, що факт заборони / забуття того чи того письменника породжує інерцію сприйняття, мимоволі репрезентує його як передусім жертву політичного терору. На цьому варто наголосити, оскільки в сучасних літературознавчих студіях спостерігаємо тенденцію, відповідно до якої ім’я забутого / знищеного літератора автоматично спонукає до апологетичних оцінок його творчості.

На жаль, ідеологеми невідомості чи заборони стають іноді визначальним критерієм художньої і критичної спадщини. Очевидно, цілком не випадково в передмові до творів С.Пилипенка упорядник сказав

про те, що звинувачення Пилипенкові “можна потрактувати і як найвище визнання його внеску в розвиток культури, а відтак – і у становлення модерної української нації”. Не заперечуючи вагому роль Пилипенка у творенні літературного, а особливо навкололітературного життя, варто пам’ятати, що радянський терор не завжди мав логічний характер (тобто не завжди був спрямований проти очевидних іпотенційних опонентів системи), не кажучи вже про те, що звинувачення на адресу Пилипенка виглядають традиційно абсурдними.

Існує й інший бік проблеми студій над літературним рухом 20-30-х років: ризик спростити, прийняти й переповісти усталені підходи і до Пилипенка, і до Хвильового, і до футуристів. Безумовно, що вивчення історії “Плугу” через біографії та різноманітні літературні практики його членів додасть нових аспектів до розуміння тодішньої літературної доби. Плужанство, а загалом тогочасний “селянський” дискурс – це цікава й вочевидь маловивчена та неоднозначна проблема. Приміром, образ “плугу” відлунює й у творчості Павла Тичини, й у ранніх поезіях Валер’яна Поліщука, який до періоду конструктивізму мріяв про “мир і працю за плугом”. На сторінках часопису “Нова генерація” (редагованого М.Семенком) започатковано спеціальну серію “Футуристи на село”, що віддзеркалювала особливості сприйняття селянської тематики (приміром, під цією рубрикою надруковано вірші Гро Вакара “На штурм селянських закутків”, А.Михайлюка “Колгосп”, Ол. Коржа “Смерть селу”). З’явився навіть зразок панфутуристичного “оброблення селянської теми в плані лівого оповідання” – твір Є.Яворського “Після макушанської” (Нова генерація. – 1927. – № 3). Утім, ця спроба продемонструвала, з одного боку, стереотипне ставлення до сільського, а з другого – цілковиту умовність згаданого “лівого оповідання”. Зрештою, не тільки Пилипенко вдавався у статтях до стилізації під простионародне мовлення; представники українського авангарду не лише виступали проти провінційності, “селозування”, міщанства, а й прибирали літературні маски простакуватого українського селяка чи

міщанина. Зіткнення між “селом” і “містом” переходило в не завжди усвідомлене взаємопроникання цих культурно-ідеологічних концептів, а діалоги з плужанами стали невід’ємною складовою частиною тогочасного літературного життя, відлуння чого натрапляємо в досить різноманітних текстах: “ ... “Плуг”. / Сельбудівська зала. / І ми – / два футуристики. / Ох же як / здорово / нас атакували / плужанські критики” (Ол.Корж (Нова генерація. – 1925. – №5)).

Ураховуючи проголошені партією директиви щодо села-міста у 20-30-х рр. ХХ ст., можна побачити і зрозуміти мотиви художніх творів (боротьба між містом і селом, “змичка” села й міста, пролетаризація й машинізація села, курс на товарообмін між містом і селом тощо); елементи селянського, хліборобського побуту активно переходили в назви та символіку соцреалістичних творів (“Бур’я”, “Залізний кінь” тощо).

Отже, одна з можливих проблем стосується того, як самі плужани репрезентували селянство та селянина в літературі, наскільки їм удалося, з одного боку, подолати стереотипне сприйняття самих себе (зокрема, у полеміках із ваплітянами, вуспівцями, футуристами), а з другого – відійти від традиційних стилістичних прийомів на “сільську тематику”. Зрештою, як плужанські наміри побороти “просвітянство” за допомогою нових форм художнього вислову співіснували з проголошуваними ними ж марксистським методом, “ідеологічною чіткістю” та орієнтацією на робітничо-пролетарський клас.

Вочевидь, сам С.Пилипенко, виступаючи в ролі не тільки критика-ленінця, організатора, наставника молодих, а й письменника, підтримував власний образ автора, котрий пише “в дусі оповідань Генрі” (цитату взято з рубрики “Серед “Плужан” // Плужанин, – 1925, – № 1). Показово, що аналогію з американським літератором повторює й розвиває в рецензії 1928 року на збірку пилипенківських оповідань О.Ладен (саме останнього цитує впорядник сучасного видання у своїй передмові). Утім чому виникали подібні порівняння і який вони мали стосунок до

популярної тематики “американізму” в тодішній прорадянській критиці — тема окремого дослідження.

Відомо, що серед перипетій тогочасного культурного життя існував антагонізм поміж “Плугом” і “Гартом”, “Плугом” і “ВАПЛІТЕ”. Проте складається враження, що літературна дискусія 1925 — 1928 рр. містить у підтексті певну міру умовності, тобто її учасники дотримувалися законів публічної гри, за лаштунками якої все було спокійніше. Принаймні, 1924 року в журналі “Червоний шлях” уперше опубліковано “Санаторійну зону” М.Хвильового з присвятою Сергієві Пилипенку; того ж року зі схвальною передмовою М.Йогансена виходить поема І.Дніпровського “Плуг”, також присвячена Пилипенкові.

Інший приклад неоднозначності аналізованого явища стосується оцінок російського формалізму. З одного боку, Пилипенко таврує “опоязівство” та формалістів, із другого — він та інші плужанські критики рекомендують письменникам-початківцям вивчати студії Б.Томашевського, В.Шкловського, В.Жирмунського. З тодішніх текстів можемо виснувати, що статті формалістів плужани сприймали не як наукові дослідження літератури, а як практичні посібники для вивчення “техніки” писання, особливо корисні для охочих опанувати літературну грамоту. У будь-якому випадку, ці принагідні приклади демонструють можливість пошуку нових проблем і запитань у контексті аналізу “селянської течії” соцреалізму. (Утім не можемо сказати, що дотеперішні історико-літературні роботи ігнорували суперечність і неоднозначність персоналій та процесів. Приміром, Юрій Луцький у праці “Літературна політика в радянській Україні 1917 — 1934” наводить і ситуації, в яких С.Пилипенко, на відміну від гартованців, “потурав політиці ВАППУ” (філія московської ВАПП), і ситуації, коли він ставав на захист свободи творчості (виступ під час з’їзду ВУСППу 1927 року).

Роль “Плуга” у становленні літератури соцреалізму досить помітна, особливо тоді, коли йдеться про останній як явище

масової літератури. Адже діяльність “Плуга” справила надзвичайно великий вплив на формування й утвердження уявлень про те, хто такий масовий споживач і які його естетико-ідеологічні очікування, а також на те, хто є і хто може бути письменником, який його суспільний статус. Плужани хизувалися гаслом “масовізації” та власним іміджем “фабрики поетів”, пропагуючи ідеї про те, що література — це результат виробництва і споживання, що вона може виготовлятися й витлумачуватися колективно. Їхні переконання навдивовижу переграються із сьогоднішніми культурними тенденціями.

До запропонованого тому не потрапила низка творів Пилипенка: “Хто такий Тесленко?”, “Йогансенівий дрібногляд”, “Вшанувати ім’я Франка”, “Голова без хвоста”, “Теж з тов.Леніна тягне”, рецензія на альманах “Молодая латышская литература”. Перелічені статті й дописи можна віднайти у виданнях “Плужанина”, “Культури і побуту”, що зберігаються в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка.

В ідеалі серії на кштал “Розстріляного відродження” мають містити максимум інформації про того чи того літератора, щоби кожний дослідник міг нею зручно послуговуватися, не починаючи знову і знову розшукову роботу в архівах. Ясна річ, в одному томі не завжди можна вмістити всі тексти, та для цього існують бібліографічні додатки. Як-от у “Бібліографії” рецензованого видання згадано критично-біографічний нарис Пилипенка “Іван Франко”, проте зігноровано статтю “Романоманія”, зазначену впорядником у примітках.

Читаючи останні, зауважуємо одну непослідовність: якщо в контексті “хатянства” автор згадує два видання (“Хата” й “Українська хата”), то щодо “Літературно-наукового вістника” — лише міжвоєнний часопис (плужанин Ю.Будяк співпрацював не з донцовським “ЛНВ” / “Вістником”, як можна було би зрозуміти з коментарів, а з його хронологічним попередником, тобто з “ЛНВ” 1898 — 1919 рр., хоча один твір Будяка передруковано в “ЛНВ” 1927 року). Побажання на майбутнє стосується кількох

позицій, ніби побудованих за принципом “геростратової слави”: про Й.Сталіна довідаємося більше, ніж про формалізм і “опоязівство”, а про Спиридона Добровольського більше, ніж про А.Луначарського, А.Головка чи П.Панча. Цікаві градації й щодо російських авторів: Пушкін — “видатний російський письменник”, а Лермонтов просто — “поет і прозаїк”.

Насамкінець хотілося б зазначити: крім художніх і критичних робіт Сергія Пилипенка, запропонована видавництвом

“Смолоскип” книжка містить документи, пов’язані з діяльністю “Плуга”, спогади й фотоматеріали про нього. Перевидання й видання українського літературного масиву 20-30-х років, а особливо теоретичних і критичних студій, відбувається досить повільно, тож поява вибраних творів Сергія Пилипенка розширює поле наших знань і рефлексій про ту непросту українську епоху — коли наївну, сентиментальну, оптимістичну, а коли агресивну й незрозумілу.

Олеся Омельчук

НАУКОВЕ ПАЛОМНИЦТВО ДО ГІППОКРЕНИ

Микитенко Ю.О. Сяйво Гіппокрени: (З історії й типології укр.-грец. літ. зв’язків). — К.: Вид. дім “Всесвіт”, 2008. — 392 с.

“Щоб пізнати людину, її треба полюбити”, — стверджував Людвіг Фейєрбах.

Мені здається, що ці слова було взято і за мотто цього разу, зокрема під час підготовки книжки “Сяйво Гіппокрени”, яка побачила світ у квітні цього року. Її автор — Юрій Микитенко (Ph.D. (доктор філософії) у царині компаративного літературознавства, теорії й історії літератури), знаний в Україні й за кордоном науковець, головний редактор журналу іноземної літератури “Всесвіт”. “Сяйво Гіппокрени” постає переплетінням україно-грецького літературного матеріалу, що й відповідає повній назві книжки, адже перед нами — дослідження українсько-грецьких літературних зв’язків. Рецензована праця вперше системно розглядає греко-римський дискурс у Шевченка — місток, що поєднав архетипні образи протогрецької середземноморської культури з національною українською культурою завдяки унікальному *відчуттю архетипного зв’язку*, яким володів поет.

Саме тому наскільки важлива творчість Шевченка для української літератури, настільки ж для неї важлива й антична культура. Також уперше доведено, що знаменита “Грецька пісня” Миколи Костомарова — не його оригінальний твір, а вільний переклад грецької народної пісні “Про Букувала”; знайдено й конкретне джерело її — французька збірка клефтських пісень у перекладі Клода Фореяля.

Якщо, скажімо, у тій-таки Росії аналогічне видання було б нормою (не кажучи вже про близьку до нас Польщу), то в українській гуманітарній ситуації його м о ж н а в в а ж а т и взірцевим у

